

Chapter: 5

Q.1 दिलेल्या पर्यायांपैकी योग्य पर्याय निवडून लिहा

2

- 1 दूरदर्शन हे माध्यम आहे.
अ. दृक ब. श्राव्य क. दृक-श्राव्य ड. आकाशवाणी

Ans दूरदर्शन हे **दृक-श्राव्य** माध्यम आहे.

- 2 भारतातील पहिले इंग्रजी वर्तमानपत्र यांनी सुरु केले.
अ. जेम्स ऑगस्टस हिकी ब. सर जॉन मार्शल क. अँलन ह्युम ड. बाळशास्त्री जांभेकर

Ans भारतातील पहिले इंग्रजी वर्तमानपत्र **जेम्स ऑगस्टस हिकी** यांनी सुरु केले.

Q.2 पुढीलपैकी प्रत्येक गटातील चुकीची जोडी ओळखून लिहा.

1

- 1
i.	प्रभाकर - आचार्य प्र. के. अत्रे
ii.	दर्पण - बाळशास्त्री जांभेकर
iii.	दीनबंधु - कृष्णराव भालेकर
iv.	केसरी - बाळ गंगाधर टिळक

Ans चुकीची जोडी - प्रभाकर - आचार्य प्र. के. अत्रे
बरोबर जोडी - प्रभाकर - भाऊ महाजन

Q.3 दिलेली संकल्पनाचित्रे पूर्ण करा.

2

1	वर्तमानपत्रे	आकाशवाणी	दूरदर्शन
सुरुवात / पार्श्वभूमी	जेम्स ऑगस्टस हिकी यांनी २९ जानेवारी १७८० रोजी कलकत्ता जनरल अँडव्हर्टायझर 'किंवा बेंगॉल गॅझेट' या नावाचे वर्तमानपत्र सुरू केले. हे भारतातील पहिले इंग्रजी वर्तमानपत्र आहे	१९२४ मध्ये 'इंडियन ब्रॉडकास्टिंग कंपनी' या नावाने दर दिवशी कार्यक्रमांचे प्रसारण करणारे एक खाजगी रेडियो केंद्र सुरू झाले.	
माहितीचे / कार्यक्रमांचे स्वरूप	बातम्या, अग्रलेख, लोकांची मते, जाहिराती रंजक व अन्य पूरक मजकूर		जागतिक घडामोडी, संगीत तसेच पर्यावरण, ऐतिहासिक स्थान व खेळ याबाबतची माहिती
कार्ये			i. मनोरंजन ii. शिक्षण iii. सामाजिक जागृती

Ans	वर्तमानपत्रे	आकाशवाणी	दूरदर्शन
सुरुवात / पार्श्वभूमी	जेम्स ऑगस्टस हिकी यांनी २९ जानेवारी १७८० रोजी कलकत्ता जनरल अँडव्हर्टायझर 'किंवा बेंगॉल गॅझेट' या नावाचे वर्तमानपत्र सुरू केले. हे भारतातील पहिले इंग्रजी वर्तमानपत्र आहे	१९२४ मध्ये 'इंडियन ब्रॉडकास्टिंग कंपनी' या नावाने दर दिवशी कार्यक्रमांचे प्रसारण करणारे	१९५९ मध्ये भारताचे पहिले दूरदर्शन केंद्र दिल्ली येथे सुरू झाले.

		एक खाजगी रेडियो केंद्र सुरू झाले.	
माहितीचे कार्यक्रमांचे स्वरूप	बातम्या, अग्रलेख, लोकांची मते, जाहिराती व अन्य पुरक मजकूर	विविध मनोरंजनपर, प्रबोधनपर, साहित्यिक कार्यक्रम तसेच शेतकरी, कामगार, युवक व स्त्रियांसाठी विशेष कार्यक्रम	जागतिक घडामोडी, संगीत तसेच पर्यावरण, ऐतिहासिक स्थान व खेळ याबाबतची माहिती
कार्ये	i. दैनंदिन बातम्या ii. सामाजिक जागृती iii. माहिती पुरविणे iv. राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय वादांतील सत्य	i. सामाजिक जागृती ii. मनोरंजन iii. पर्यावरण व संस्कृतीच्या विविध मुद्द्याची चर्चा	i. मनोरंजन ii. शिक्षण iii. सामाजिक जागृती

Q.4 पुढील विधाने सकारण स्पष्ट करा.

6

1 सर्व प्रसारमाध्यमांत दूरदर्शन अतिशय लोकप्रिय माध्यम आहे.

Ans i. दूरदर्शन आणि इतिहासाचे जवळचे नाते आहे.

ii. इतिहासाच्या संदर्भात आवड निर्माण करण्याचे आणि जागृती करण्याचे महत्वाचे काम दूरदर्शन आणि इतर वाहिन्या करतात.

iii. दूरदर्शनवरील रामायण, महाभारत अशा पौराणिक मालिका तसेच भारत एक खोज, राजा शिवछत्रपती या ऐतिहासिक मालिकांनी फार मोठा प्रेक्षकवर्ग निर्माण केला आहे.

iv. रामायण, महाभारत यासारख्या मालिकांची निर्मिती करताना तत्कालीन वातावरण, वेशभूषा, शस्त्रास्त्रे, राहणीमान, भाषा यासंबंधीच्या जाणकारांच्या मदतीची गरज लागते. त्यासाठी इतिहासाचा बारकाईने अभ्यास करावा लागतो.

2 वर्तमानपत्रांना इतिहास या विषयाची गरज पडते.

Ans i. वर्तमानपत्र हे लोकांमध्ये माहितीच्या आणि ज्ञानाच्या प्रसाराचे महत्वाचे साधन आहे.

ii. मुख्यतः बातम्या, अग्रलेख, लोकांची मते, जाहिराती, रंजक व अन्य पुरक मजकूर यांचा समावेश असलेले ठरलेल्या वेळी नियमितपणे छापून वितरीत केले जाणारे प्रकाशन म्हणजे वर्तमानपत्र होय.

iii. वर्तमान स्थानिक देशांतर्गत व जागतिक स्वरूपाच्या विविध बातम्या पुरवण्याचे काम करतात.

iv. चालू घडामोडींच्या नोंदींची वर्तमानपत्रे म्हणजे एक ऐतिहासिक दस्तऐवज आहे.

3 प्रसारमाध्यमांद्वारे मिळालेल्या माहितीचे चिकित्सक आकलन करून द्यावे लागते.

Ans i. प्रसारमाध्यमांद्वारे मिळणा-या माहितीचे चिकित्सक आकलन करून द्यावे लागते.

ii. प्रत्येक वेळी वर्तमानपत्रांमधून आपणासमोर येणारी माहिती वास्तवाला धरून असेलच असे नाही.

iii. आपणांस ती तपासून घ्यावी लागते.

iv. अनधिकृत बातमी प्रसिद्ध होण्याचे एक जगप्रसिद्ध उदाहरण आहे.

v. 'स्टर्न' नावाच्या एका जर्मन साप्ताहिकाने ॲडॉल्फ हिटलरच्या हस्ताक्षरातील अनेक रोजनिशी विकत घेतल्या आणि त्या इतर प्रकाशक कंपन्यांना विकल्या.

vi. या तथाकथित हस्तलिखित रोजनिशी मिळाल्याची बातमी प्रसिद्ध झाली.

vii. परंतु त्या रोजनिशी नकली असल्याचे सिद्ध झाले.

viii. यामुळे प्रसारमाध्यमांमधून मिळणारी माहिती वापरताना काळजी घ्यावी लागते.

Q.5 पुढील प्रश्नांची सविस्तर उत्तरे लिहा.

15

1 आकाशवाणीसाठी इतिहास हा विषय कसा महत्वाचा आहे.

Ans i. आकाशवाणीला काही विशेष कार्यक्रम प्रसंगी इतिहासाच्या अभ्यासकांची गरज लागते. राष्ट्रीय नेत्यांची जयंती वा पुण्यतिथी, एखाद्या ऐतिहासिक घटनेला वर्ष झाले तर त्यावर चर्चा करण्यासाठी त्या घटनेची माहिती लागते.

ii. राष्ट्रीय नेत्यांच्या कार्यावर भाषणे देण्यासाठी वक्त्यांना इतिहासाचा आधार घ्यावा लागतो.

iii. आकाशवाणीवरही दिनविशेष कार्यक्रम प्रसारित होतो.

2 प्रसारमाध्यमांशी संबंधित व्यावसायिक क्षेत्रे लिहा ?

Ans i. वर्तमानपत्रांना रोजच्या रोज ताज्या बातम्या वाचकांपर्यंत पोहचवायच्या असतात.

ii. हे काम करत असताना 'बातमी मागची बातमी' सांगावी लागते.

iii. एखाद्या बातमीचा सविस्तर आढावा घेताना भुतकाळात तशाच स्वरूपाची एखादी घटना इतरत्र घडली असल्यास वर्तमानपत्रे ती बातमी चौकट देऊन छापतात.

iv. तेव्हा वाचकाला जादा माहिती मिळते आणि घटनेच्या मुळापर्यंत जाता येते.

v. वर्तमानपत्र, आकाशवाणी, दूरदर्शन यांसारख्या तसेच डिस्कव्हरी, नॅशनल जिऑग्राफी, हिस्टरी यांसारख्या सर्वच क्षेत्रांसाठी इतिहासाच्या सखोल अभ्यासाची गरज असते.

3 वर्तमानपत्रांचे स्वातंत्र संग्रामातील कार्य लिहा.

- Ans** i. मुख्यतः बातम्या, अग्रलेख, लोकांची मते, जाहीराती, रंजक व अन्य पुरक मजकूर यांच्या समावेश असलेले. ठरलेल्या वेळी नियमितपणे छापून वितरित केले जाणारे प्रकाशन म्हणजे 'वर्तमानपत्र' होय.
- ii. 'दर्पण' हे पत्र 1832 मध्ये मुंबईत सुरू झाले.
- iii. बाळशास्त्री जांभेकर हे दर्पण चे संपादक होते.
- iv. 'दर्पण' च्या अंकातील बातम्यांमधून आपणांस ब्रिटिश काळातील राजकीय, आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक इतिहास सापडतो.
- v. मराठी वर्तमानपत्रात पहिले चित्र छापण्याचा मान ज्ञानोदयकडे जातो. विजेच्या साहाय्याने बातमी पोहचवण्याचे यंत्र म्हणजे टेलिग्राफ.
- vi. भारतात प्रथम रेल्वे सुरू झाली त्याची बातमी ज्ञानोदयमध्ये 'चाक्या म्हसोबा' शीर्षकांतर्गत छापून आली.
- vii. 1857 च्या संघर्षाच्या बातम्या या वर्तमानपत्रात छापल्या होत्या.
- viii. वर्तमानपत्र हे समाजप्रबोधनाचे कार्य करणारे महत्वाचे माध्यम आहे.
- ix. 'इंदूप्रकाश' पत्राने विधवा विवाहाचा जोरदार पुरस्कार केला.
- x. स्वातंत्र्यपूर्वकाळातील भारतीय वर्तमानपत्रांच्या इतिहासातील महत्वाचा टप्पा 'केसरी' आणि 'मराठा' या वर्तमानपत्रांनी गाठला.
- xi. या पत्रांनी तत्कालीन सामाजिक, आणि राजकीय प्रश्नांना वाचा फोडली. 'देशस्थिती', 'देशभाषेतील ग्रंथ', व विलायतेतील राजकारण या विषयांच्या संबंधाने केसरीने लेखन सुरू केले.

4 वर्तमानपत्रांची उद्दिष्टे स्पष्ट करा.

Ans वर्तमानपत्रांची मुख्य उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.

- i. वर्तमानपत्रे स्थानिक, देशांतर्गत व जागतिक स्वरूपाच्या विविध बातम्या पुरवण्याचे काम करतात. चालू घडामोडींच्या नोंदींचा वर्तमानपत्रे म्हणजे एक ऐतिहासिक दस्तऐवज आहे.
- ii. ते देशाचा राजकीय, आर्थिक, सांस्कृतिक आणि सामाजिक इतिहास सांगतात.
- iii. जन जागरूकता निर्माण करून आणि जनशिक्षणाचे माध्यम बनून वर्तमानपत्रे लोकशाहीचा चौथा स्तंभ म्हणून त्यांची भूमिका पार पाडतात.
- iv. ते समाजातील असामाजिक घटकांचा निषेध करतात आणि दुर्बल घटकांचे समर्थन करतात.

5 प्रसारमाध्यमांची आवश्यकता थोडक्यात लिहा ?

- Ans** i. माहितीचा मुक्त प्रवाह समाजात पसरवण्यासाठी प्रसारमाध्यमांची आवश्यकता असते.
- ii. अग्रलेख, विविध सदरे, पुरवण्या हे वर्तमानपत्राचे अविभाज्य भाग असतात.
- iii. वाचकांच्या पत्रव्यवहाराच्या माध्यमातून वाचकही आपले म्हणणे मांडत असतात.
- iv. लोकशाही अधिक सट्ट होण्यास वर्तमानपत्रे मदत करू शकतात.
- v. दूरदर्शन हे दृक श्राव्य माध्यम असल्याने त्याने वर्तमानपत्र व आकाशवाणी यांच्या मर्यादा ओलांडून जनतेला 'प्रत्यक्ष काय घडले' हे दाखवायला सुरुवात केली.
- vi. म्हणून जनतेला एखाद्या घटनेचा 'अॅखो देखा हाल' पाहण्यासाठी दूरदर्शनला पर्याय नाही.

Q.6 दिलेल्या उताऱ्याचे वाचन करून त्यावर आधारित प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

1

आकाशवाणी: स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडात १९२४ मध्ये 'इंडियन ब्रॉडकास्टिंग कंपनी' (आयबीसी) या नावाने दर दिवशी कार्यक्रमांचे प्रसारण करणारे एक खाजगी रेडिओ केंद्र सुरू झाले. नंतर ब्रिटिश सरकारने याच कंपनीचे 'इंडियन स्टेट ब्रॉडकास्टिंग सर्व्हिसेस' (आयएसबीएस) असे नामकरण केले. ८ जून १९३६ रोजी या कंपनीचे नामकरण 'ऑल इंडिया रेडिओ' (एआयआर) असे झाले.

भारत स्वतंत्र झाल्यावर AIR भारत सरकारच्या माहिती व प्रसारण खात्याचा एक भाग झाले. शासकीय कार्यक्रम व उपक्रमांची माहिती देणारे अधिकृत केंद्र असे याचे सुरुवातीला स्वरूप होते. ख्यातनाम कवी पंडित नरेंद्र शर्मा यांच्या सूचनेनुसार 'आकाशवाणी' हे नाव दिले गेले. आकाशवाणीतर्फे विविध मनोरंजनपर, प्रबोधनपर व साहित्यिक मूल्य असणारे कार्यक्रम सादर केले जातात. त्याचप्रमाणे शेतकरी, कामगार, युवक आणि स्त्रिया यांच्यासाठी विशेष कार्यक्रम प्रसारित केले जातात. 'विविधभारती' या लोकप्रिय रेडिओ सेवेद्वारे २४ भाषा आणि १४६ बोलीभाषांमध्ये कार्यक्रम सुरू झाले. अलीकडच्या काळात खाजगी रेडिओ सेवा सुरू झाल्या आहेत. उदा. रेडिओ मिर्ची.

- i. आकाशवाणी कोणत्या खात्यांतर्गत येते ?
- ii. IBC चे नामकरण काय झाले.
- iii. विविधभारतीवरून किती भाषा व बोलीभाषांमध्ये कार्यक्रम सादर होतात?
- iv. आकाशवाणी हे नाव कसे पडले ?

Ans i. आकाशवाणी माहिती व प्रसारण खात्यांतर्गत येते.

- ii. इंडियन स्टेट ब्रॉडकास्टिंग सर्व्हिसेस हे IBC चे नामकरण झाले.
- iii. विविधभारती या लोकप्रिय रेडिओ सेवेद्वारे 24 भाषा आणि 146 बोलीभाषांमध्ये कार्यक्रम सादर होतात.
- iv. ख्यातनाम कवी पंडित नरेंद्र शर्मा यांच्या सूचनेनुसार आकाशवाणी हे नाव पडले.